
ԱՐՑԱԽՅԱՆ ՎԵՐՋԻՆ ԳՈՅԱՊԱՅՔԱՐԸ, ՎՐԱՍՏԱՆԸ,
ՏԱՐԱՆՑԻԿ ՆՈՐ ՆԱԽԱԳԾԵՐԸ ԵՎ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՇՐՋԱՓԱԿՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑԸ*

ՎԱՀԵ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

Բանալի բառեր՝ Վրաստան, Արցախյան գոյապայքար, չեզոքություն, օղային տարածք, բեռնառար ինքնաթիռներ, եռակողմ հայտարարություն, տրանսպորտային ապաշրջանավորում, հաղորդակցություններ, Կարա-Իզգիլը-Նախիջևան երկաթուղի, չրջափակում, թուրք-ադրբեջանական մեծապետական շահեր:

Նախաբան

2020 թ. սեպտեմբերի 27-ին Արցախի դեմ Ադրբեջանի կողմից ու թուրքիայի լայն աջակցությամբ սանձազերծված արյունալի պատերազմին Վրաստանի «մասնակցությունը» (խուքը, իհարկե, դիրքորոշման, չեզոքության պահպանման կամ կողմերից ինչ-որ մեկին այս կամ այն կերպ աջակցելու մասին է) տեղիք տվեց հայ և օտար շրջանակներում բազմաթիվ քննարկումների, մեկնաբանությունների, անգամ որոշ մեղադրանքների: Զուգահեռ կրկին ակտիվացան նաև հակամարտող կողմերի գինամատակարարման և գինտեխնիկայի փոխադրման տարանցիկ ուղիների վերաբերյալ պաշտոնական հայտարարությունները, որոնք ոչ միշտ էին համահունչ մասնազիտական ու հանրային շահագրգիռ շրջանակների ձեռքերում հայտնված փաստերին:

Վրաստանը տնտեսական, էներգետիկ, ռազմական, տարանցիկ և այլ ուղղություններում խորը կախվածություն ունի հարևաններ թուրքիայից ու Ադրբեջանից: Եթե այս ամենին գումարենք նաև երբեմն ծայրահեղության հասնող արևմտամետ, դեպի ՆԱՏՕ ձգտող, միլենույն ժամանակ հակառուսական քաղաքականությունը, ապա «Վրաստանն ինչպե՞ս կգրսեորի իրեն՝ ուժերի «ուղղահայաց» և «հորիզոնական» առանցքների օղակների (ՀՀ-Արցախ, Ադրբեջան) միջև ընթացող արյունալի պատերազմի օրերին, երբ Վրաստանը վաղուց ներքաշված է «հորիզոնական» ուժային վեկտորի մեջ» հարցադրումը միանգամայն հասկանալի էր:

Պատերազմի նախօրե

Նախապատերազմական շրջանում թուրքիայի ու Ադրբեջանի ռազմաօդային ուժերի ինքնաթիռները Վրաստանի օդային տարածքով հաճախակի թռիչքներ են կատարել երկու երկրների միջև: Հայկական և միջազգային փորձագիտական շրջանակները, սակայն, պատերազմի նախօրյակին բարձրաձայնել էին, որ, սկսած սեպտեմբերի 23-ից, այդ թռիչքների թիվը կտրուկ

* Ներկայացվել է 11. III. 2021 թ., գրախոսվել է 19. III. 2021 թ., ընդունվել է տպագրության 30. III. 2021 թ.:

ակտիվացել էր: Նշված օրերին Թուրքիայի Կայսերի, Թեքրիզադ և այլ քաղաքների օդակայաններից Վրաստանի օդային տարածքով դեպի Ադրբեջանի Գյանջա (Գանձակ), Եվլախ ու Բաքու քաղաքների օդակայաններ և հակառակ ուղղություններով գերակտիվ թռիչքներ են իրականացրել ինչպես Թուրքիայի, այնպես էլ Ադրբեջանի ռազմաօդային ուժերին պատկանող ինքնաթիռները՝ հավանաբար, դեպի Ադրբեջան տեղափոխելով մեծաքանակ զինտեխնիկա: Ավելին, ինչպես Ադրբեջանի ռազմաօդային ուժերին, այնպես էլ ադրբեջանական մասնավոր «Silk Way West Airlines»¹ ավիափոխադրողին պատկանող բեռնատար ինքնաթիռները նշված օրերին կրկին Վրաստանի օդային տարածքով ակտիվ թռիչքներ են իրականացրել նաև Ադրբեջան–Թուրքիա–Իսրայել և հակառակ երթուղով: Եթե հաշվի առնենք պատերազմի ողջ ընթացքում կիրառված իսրայելական արտադրության անօդաչու թռչող սարքերն ու այլ տեսակի զինտեխնիկայի ահռելի քանակը, ինչպես նաև այն իրողությունը, որ Իսրայելն Ադրբեջանին զենք մատակարարող հիմնական երկրներից մեկն է, պարզորոշ է՝ պատերազմի նախօրյակին թռիչքների նման ակտիվացումը խոսում է զինտեխնիկայի փոխադրման քանակական աճի մասին: Ըստ այդմ՝ Իսրայելը ևս, Թուրքիայի հետ մեկտեղ, մասնակցել է Արցախի դեմ ակտիվ ռազմական գործողությունների նախապատրաստմանը:

Պատերազմ, քաղաքական հայտարարություններ

Պատերազմի առաջին իսկ օրերին Վրաստանի նախկին նախագահ Մ. Սահակաշվիլին հայտնեց, որ «... իր դիրքորոշումը լիովին ակնհայտ է, այն հիմնված է տարածքային ամբողջականության սկզբունքի վրա, ուրեմն Լեռնային Ղարաբաղը հանդիսանում է Ադրբեջանի հանրապետության ինքնիշխան տարածք և որևէ բան չի փոխի այդ հանգամանքը»²: Որևէ նորություն չպարունակող, իրերի վրա ոչ մի ազդեցություն չունեցող, այդուհանդերձ, պատերազմի զգալուն օրերին աղմուկ հանած այդ հայտարարությունը Վրաստանի պետական այրերը շտապեցին արձագանքել՝ միաժամանակ ներկայացնելով Վրաստանի պաշտոնական դիրքորոշումը, երկրի տեղն ու դերն արցախա-ադրբեջանական պատերազմում: Մ. Սահակաշվիլու հայտարարության հրապարակման հենց հաջորդ օրը (սեպտեմբերի 29-ին) նշված հայտարարությունը սաղրանք որակեց Վրաստանի խորհրդարանի առաջին փոխխոսնակ Գիա Վոլսկին: Հայտարարելով, որ Վրաստանն առավելագույնս ձեռնպահ և չեզոք պետք է լինի նա ասել էր. «Ապակայունացման և վնաս

¹ «Silk Way West Airlines»-ը «Silk Way Holding»-ին պատկանող կազմակերպություն է, որի 3 սեփականատերերից մեկը Իլհամ Ալիևի դուստր Արզու Ալիևան է (սեփականատեր է դարձել դեռևս 2010 թ. 21 տարեկան հասակում): «Silk Way West Airlines»-ն ունի ռազմական տեխնիկա տեղափոխելու թույլտվություն ու բավական հարուստ փորձ. դեռևս 2005 թ., երբ ընթանում էր աֆղանական պատերազմը, ԱՄՆ ղեկավարությունը պայմանագիր էր կնքել «Silk Way West Airlines»-ի հետ՝ Աֆղանստանում գտնվող ամերիկյան և միջազգային ուժերին ռազմական սպառազինություն մատակարարելու համար:

² Լեռնային Ղարաբաղը Ադրբեջանի ինքնիշխան տարածք է, և որևէ բան չի փոխի այդ հանգամանքը. Սահակաշվիլի. — <https://www.yerkir.am/news/view/214587.html>, դիտվել է 12.10.2020 թ.:

պատճառելու դրսևորում է մի կողմին աջակցություն հայտնելը և դիրքորոշում արտահայտելն այն ժամանակ, երբ Վրաստանի շահն է հարևանությամբ միայն խաղաղություն ունենալը: Սահակաշվիլիի նպատակը վրացիների հետ հարյուրավոր տարիներ խաղաղ բնակվող հայ ու ադրբեջանական էթնիկ խմբերի բախումներ առաջացնելն է: Ու եթե Սահակաշվիլիի երազանքը կատարվի, այս ամենը կվերածվի հակամարտության: Այս հայտարարությունն այլ բան չի կարող նշանակել»³:

Չնայած այդ հայտարարությանը՝ պատերազմի առաջին խսկ օրերին տեղեկություններ չընձանառվեցին, որ Վրաստանի օդային տարածքով Ադրբեջան են տեղափոխվում ոչ միայն թուրքական ու իսրայելական զինտեխնիկա, այլև ահաբեկչական խմբեր՝ Սիրիայից և այլն: Դրությունը Վրաստանում լարվեց հատկապես այն ժամանակ, երբ երկրի սահմանային ծառայության աշխատակիցները թույլ չտվեցին ջախսահայության մարդասիրական բեռները Նինոծմինդա-Բավրա սահմանային անցակետով տեղափոխել Երևան: Ի պատասխան՝ սեպտեմբերի 29-ին Ախալքալաքի ու Նինոծմինդայի շրջանների բնակիչները հավաքվել էին սահմանային Կարծախ գյուղում և փակել Թուրքիա-Վրաստան նորակառույց միջպետական ճանապարհը: Ինչպես պարզվեց՝ ջախսահայության նախաձեռնած հանրահավաքի նպատակներից մեկն է եղել նաև Վրաստանի ցամաքային ճանապարհով Թուրքիայից դեպի Ադրբեջան գնելու ու զինամթերք տեղափոխել կանխելը:

Սեպտեմբերի 29-ին այդ ամենը փորձեց հերքել Վրաստանի խորհրդարանի անվտանգության և պաշտպանության հանձնաժողովի ղեկավար Իրակլի Սեսիաշվիլին՝ հայտարարելով, որ Վրաստանը ռազմական տարանցման երկիր չի դառնա: «Վրաստանը Ղարաբաղյան հակամարտության հարցում չեզոք է և բարիդրացիական հարաբերություններ ունի ինչպես Հայաստանի, այնպես էլ Ադրբեջանի հետ: Երկու պետություններն էլ գնահատում են Վրաստանի դիրքորոշումը, քանի որ հարցը երկրի տարածքով ռազմական տեխնիկայի տեղափոխմանն է վերաբերում: Մենք կտրականապես մերժել ենք բոլորին: Դա գիտեն մեր հարևաններն ու հարգանքով են վերաբերվում: Մենք վերլուծում ենք իրավիճակը, հետևում գործընթացին ու պատրաստ ենք ցանկացած սցենարի»⁴,— ասել է Սեսիաշվիլին՝ ընդգծելով, որ Վրաստանը կողմ է հակամարտության խաղաղ կարգավորմանը և կոչ արել կողմերին դադարեցնել կրակը: Սեպտեմբերի 30-ին հայտարարություն տարածեց նաև Վրաստանի վարչապետ Գիորգի Գախարիան՝ նշելով, որ իր երկիրը պատրաստ է ցանկացած ձևաչափով օգնել դուրս գալ ստեղծված իրավիճակից, այդ թվում՝ հակամարտող կողմերի ներկայացուցիչներին երկխոսության նպատակով ընդունել Թբիլիսիում: Հետաքրքրական է՝ Վրաստանի վարչապետն իր հայտարարության մեջ Ադրբեջանի սանձազերծած լայնածավալ

³ Վ. Ս ա ռ գ ա յ ա ն. «Տրանսպորտային ապաշրջափական» առասպելը կամ Այսրկովկասից ՀՀ-ի լիակատար փտարումը.— «Դրօշակ» (Երևան), 2021, փետրվար, № 2, էջ 16:

⁴ Грузия поддерживает мирное урегулирование конфликта и призывает стороны к прекращению огня, заявил глава парламентского комитета. — <https://sputnik-georgia.ru/politics/20200929/249580859/Deputat-Gruziya-otkazala-Armenii-i-Azerbaydzhanu-v-tranzite-oruzhiya.html>, դիտվել է 15. 10. 2020 թ.:

պատերազմն Արցախի դեմ անվանել էր «Ադրբեջանի և Հայաստանի միջև հերթական ռազմական առճակատում», հավանաբար, Ադրբեջանին ցույց տալու համար, որ Վրաստանը չի ճանաչում Արցախի գոյությունն ու չի ընդունում վերջինիս ինքնորոշման փաստը: Այսպես. «Ադրբեջանի և Հայաստանի միջև հերթական ռազմական առճակատման արդյունքում ստեղծվել է բարդ իրավիճակ, կան շատ զոհեր և, ցավոք, մինչ այժմ չի հաջողվել դադարեցնել ռազմական գործողությունները և վերսկսել երկխոսությունը: Բոլորս էլ լավ հասկանում ենք, որ իրավիճակի հետագա սրումը խիստ բացասական ազդեցություն կունենա տարածաշրջանի անվտանգության վրա: ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի համանախագահներն ու միջազգային դերակատարները պետք է առավելագույնը օգտագործեն իրենց հնարավորությունները էսկալացիայի դադարեցման և երկխոսության վերականգնման համար: Ինչպես գիտեք, մեր երկիրը բարիդրացիական հարաբերություններ ունի երկու երկրների՝ Ադրբեջանի ու Հայաստանի հետ: Պատմականորեն, Վրաստանում ապրող մեր ադրբեջանցի և հայ քաղաքացիները միշտ մեծ դեր են խաղացել մեր երկրի, ինչպես նաև ընդհանուր առմամբ տարածաշրջանի զարգացման գործում: Միևնույն ժամանակ, նրանց համակեցությունը լավ օրինակ է, որ վրացիները, հայերն ու ադրբեջանցիներն ունեն ներուժ ամբողջ Հարավային Կովկասը դարձնել խաղաղության և զարգացման տարածք»⁵:

Վրաստանի օդային տարածքով թռուքական և խրայելական զինտեխնիկայի, ինչպես նաև սիրիացի ահաբեկչական խմբերի՝ Ադրբեջան տեղափոխման մասին բավական փաստարկված հրապարակումները հոկտեմբերի 3-ին փորձեց հերքել Վրաստանի պետանվտանգության ծառայության ղեկավար Գրիգոր Լիլուաշվիլին՝ հայտարարելով, թե նման տեղեկատվության տարածման նպատակը տարածաշրջանն ապակայունացնելն է⁶: Իսկ Վրաստանի ներքին գործերի նախարար, Անվտանգության խորհրդի քարտուղար Վախթանգ Գոմեշուրին երկրի տարածքով զենք-զինամթերքի փոխադրման վերաբերյալ նշել էր հետևյալը. «Հայաստանի և Ադրբեջանի միջև ռազմական գործողությունների պատճառով (նաև կրկնում է վարչապետ Գ. Գախարիային՝ համարելով, որ պատերազմն ընթանում է ՀՀ-ի ու Ադրբեջանի միջև. – Վ. Ս.): Վրաստանի կառավարությունը ժամանակավորապես դադարեցրել է իր տարածքով ցամաքային ու օդային երթուղիներով, դեպի երկու երկրներ ռազմական նշանակության բեռների փոխադրման թույլտվություն տրամադրելը: Այդ մասին կողմերին տեղեկացվել է: Ինչ վերաբերում է քաղաքացիական բեռների փոխադրմանը, այդ ուղղությամբ Վրաստանն ամբողջությամբ կատարում է ստանձնած միջազգային պարտավորությունները»⁷:

⁵ Гахария пригласил представителей Армении и Азербайджана на переговоры в Тбилиси. – <https://www.ekhnokavkaz.com/a/30866383.html>, *դիտվել է 15. 10. 2020 թ.*:

⁶ Грузия опровергла слухи о движении через страну в Азербайджан боевиков. – <https://www.interfax.ru/world/729806>, *դիտվել է 20. 10. 2020 թ.*:

⁷ Грузия запретила транспортировку грузов военного назначения в Армению и Азербайджан. – <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/9619131>, *դիտվել է 21. 10. 2020 թ.*:

Այդուհանդերձ, Վրաստանի օդային տարածքով դեպի Ադրբեյջան ռազմական նշանակության բեռների փոխադրման վերաբերյալ փաստարկված հրապարակումները շարունակեցին երևալ նաև նշյալ հայտարարություններից հետո: Անդրադառնալով դրանց՝ Վրաստանի ԱԳ փոխնախարար Լաշա Դարսալիան հոկտեմբերի 13-ին հայտարարեց. «Մենք ցանկանում ենք կրկնել, որ Վրաստանի տարածքով ռազմական տրանզիտ չի իրականացվում: Ըստ Վրաստանում առկա փաստաթղթերի՝ Վրաստանի օդային տարածքում իրականացվող թռիչքները միայն մարդասիրական ու քաղաքացիական բնույթ ունեն և լիովին համապատասխանում են ICAO-ի չափանիշներին»⁸:

Փաստենք, որ այս հայտարարությունը ևս չփարատեց շահագրգիռ շրջանակների մոտ առկա կասկածանքները, որոնք արդեն փաստական հիմք ստացան հոկտեմբերի 22-ին: Եթե մինչ այդ տարբեր հարթակներում խոսվում էր ռազմական բեռների տեղափոխման թույլտվություն ունեցող ադրբեյջանական «Silk Way West Airlines» ընկերության բեռնատար ինքնաթիռներով դեպի Ադրբեյջան զինտեխնիկայի փոխադրման շարունակականության մասին (դրանք վրացի պաշտոնյաներն իրենց հայտարարություններում անվանել էին «մարդասիրական» կամ «քաղաքացիական» բնույթի թռիչքներ), ապա հոկտեմբերի 22-ին Վրաստանի երկնքում արդեն հստակորեն երևաց Ադրբեյջանից դեպի Թուրքիա թռչող, Թուրքիայի ռազմաօդային ուժերին (ՌՕՈւ) պատկանող TUAF512 (Airbus A400M-180) ռազմական բեռնատար ինքնաթիռը: Հայկական մամուլը փաստական հենքի վրա բարձրաձայնեց այդ մասին⁹, այդուհանդերձ, Թբիլիսի պաշտոնական որևէ մեկնաբանություն չտվեց այդ առիթով:

Հայ-ադրբեյջանական «հակամարտություն» Վրաստանում՝ քաղաքական հողի վրա

Վրաստանի խորհրդարանի երկու պատգամավոր՝ «Միացյալ ազգային շարժումից» Ազեր Սուլեյմանովը և «Վրացական երազանքից» Ռուսլան Գալիևը, պատերազմի հենց հաջորդ օրն իրենց ֆեյսբուքյան էջերում անդրադարձել են արցախա-ադրբեյջանական պատերազմին¹⁰: Ա. Սուլեյմանովը Հայաստանին մեղադրել է Այսրկովկասում անկայունություն մտցնելու և Ադրբեյջանի տարածքի 20 տոկոսի օկուպացման, Վրաստանի դեմ հանցագործություն կատարելու մեջ: Նա նաև բաց նամակով դիմել է Ադրբեյջանի նախագահ Իլհամ Ալիևին և նշել, որ «վերջինիս որոշիչ քայլերով իրենց հոգերը

⁸ В Тбилиси опровергли причастность к транзиту военных грузов в Армению и Азербайджан. – <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/9702715>, դիտվել է 26. 10. 2020 թ.:

⁹ Ինչ կարելի է Ադրբեյջանին, չի կարելի Հայաստանին. Վրաստանի երկինքը փակ է միայն Հայաստանի համար. – <http://www.yerkir.am/news/view/217681.html?fbclid=IwAR0ciQ1CbjXVomUeRnqGhkUYdvd3rFECzb0kmrlnIRCfTiXarf0emnVOeB8>, դիտվել է 26. 10. 2020 թ.:

¹⁰ Депутаты Парламента Грузии из числа этнических азербайджанцев поддержали Баку на фоне конфликта в НК. – <https://civil.ge/ru/archives/371330>, դիտվել է 26. 10. 2020 թ.:

վերջնականապես կազատագրվեն»։ Ռ. Գաջիևը նույնպես իր աջակցությունն է հայտնել Ադրբեջանին և նշել՝ «Ադրբեջանի գինված ուժերի հաջող ռազմական գործողությունները՝ նրա տարածքային ամբողջականությունը հաստատելու համար, հիմք են տալիս ասելու, որ մեր տարածաշրջանում նման հակամարտությունները պետք է չուտափուլվի լուծում ստանան»։

Բնականաբար, Ադրբեջանը լավագույնս է գիտակցում Վրաստանի տեղն ու դերը Հայաստանի համար՝ ռազմավարական, տարանցիկ և այլ առումներով։ Արդյունքում՝ ամեն ինչ արվել և արվում է՝ ՀՀ-Վրաստան առանց այն էլ փխրուն հարաբերություններում առավել խոր վիճեր ստեղծելու համար, իսկ այդ քաղաքականության լավագույն գործիքը Վրաստանում ապրող ադրբեջանական զանգվածն է։ Բարեբախտաբար, Վրաստանի պետական-հասարակական շրջանակները հաշվի առնելով այդ ամենը՝ հնարավորինս արագ չեզոքացրին ադրբեջանական սադրանքները։

Այսպես, նախկին պետնախարար Պաստա Զաքարեիշվիլին Վրաստանի խորհրդարանի անդամների կողմից արված հայտարարությունն ամօթալի է որակել և նշել, որ կուսակցությունները պարտավոր են պարզաբանել կատարվածը. «Դա բացարձակ ամօթալի փաստ է։ Նրանք վրացական խորհրդարանի անդամներ են ու չգիտեն՝ ինչպես իրենց պահեն։ Դա անթույլատրելի է, դա պետք է կուսակցություններում մտորումների առիթ տա։ Փաստն այն է, որ այդ մարդիկ իրենց չեն ընկալում որպես Վրաստանի պատգամավորներ, նրանք իրենց պատկերացնում են իբրև այլ երկրի պատգամավորներ, քաղաքացիներ կամ շահերի պաշտպաններ։ Հայտարարություններով պետք է հանդես գան ինչպես «Վրացական երազանք»-ից, այնպես էլ՝ «Ազգային շարժում»-ից։ Այդ մարդկանցից ես ոչ մի սպասելիք չունեմ, բայց ակնկալում եմ պարզաբանող հայտարարություններ կուսակցություններից։ Նրանք պետք է մեզ բացատրեն՝ ինչպես կարող են Վրաստանի քաղաքացիներն ու խորհրդարանի պատգամավորները հանդես գալ նման ամօթալի հայտարարություններով։ Վրաստանում կա խուճի ազատություն, բայց կա նաև քաղաքական գործիչների պատասխանատվություն պետական քաղաքականության վարման համար։ Պետության խնդիրն է կարգավորել հակամարտությունը խաղաղ ճանապարհով, պահպանել կայունությունը տարածաշրջանում, իսկ ներկայումս այդ քաղաքական գործիչների դիրքորոշումը լրիվ հակառակն է։ Չի երևում, թե նրանց հուզում է տարածաշրջանի կայունությունը։ Նրանք ակներևաբար մտածում են տարածաշրջանն անկայունացնելու մասին։ Սակայն որոշ պատգամավորների այդ հայտարարությունը խոսում է այն մասին, որ այդ մարդիկ ամենևին չեն գիտակցում, թե որ երկրի քաղաքացիներ են»¹¹։

Նշյալ սադրանքների չեզոքացման խնդրում իրենց կարևոր միջամտություն ունեցան նաև Զավախքի հասարակական-քաղաքական շրջանակները։ Սամցխե-Զավախքի և Քվեմո Քարթլիի հայկական հասարակական կազմա-

¹¹ “სრულიად სამარცხვინო ფაქტია” – შეფასება მოქმედი დეპუტატებისა და მხარდაჭერაზე. – https://publika.ge/sruliad-samarckhvin-o-faktia-shefaseba-moq-medi-deputatebis-ghia-mkhardacheraze/?fbclid=IwAR0-B0728laoIQpvnDsOGCkeP0laLd_0YbRwiwX9TlSOoNewaEFzx9p0YGc, *გիտილე* է 27. 10. 2020 *թ.*:

կերպով թյուրահասարակ խորհուրդը, Վրաստանի խորհրդարանի՝ Զավախքից ընտրված երկու պատգամավորները, Զավախքի առանձին շրջանների տեղական ինքնակառավարման մարմինների (ՏԻՄ) ներկայացուցիչները, Վրաստանի խորհրդարանական ընտրություններին Զավախքից իրենց թեկնածությունն առաջադրած մի շարք քաղաքական այլեր իրենց հայտարարություններով անվերապահորեն աջակցեցին Արցախյան գոյապայքարին, դատապարտեցին Ադրբեյջանի կողմից Արցախի դեմ սանձազերծած պատերազմը՝ միաժամանակ հայտարարելով, որ ՀՀ-Վրաստան հարաբերությունների վատացմամբ չափազանց ադրբեյջանական ուժերն ու անձինք որևէ կերպ հաջողության չեն հասնելու:

Հոկտեմբերի 5-ին հատուկ կոչ-ուղերձով է հանդես եկել նաև Վրաց Ուղղափառ եկեղեցու եպիսկոպոս, Ախալքալաքի ու Գումբուրդոյի վարդապետ Նիկողոզ Պաշուաշվիլին: Հայտարարելով Վրաստանի կողմից հեղափոխություն դրսևորելու անհրաժեշտության մասին՝ նա կողմերին կոչ է արել դադարեցնել զինված հակամարտությունը և գտնել ընդհանուր լեզու. «Ես՝ վարդապետ Նիկողոզ Պաշուաշվիլիս, ապրում եմ Ախալքալաք, Գումբուրդո, Կարս կոչվող թեմում: Իմ թեմում հայերը ճնշող մեծամասնություն են կազմում՝ ավելի քան 97%, ես ապրում եմ հայերի մեջ, չփվում եմ նրանց հետ, ես հոգ եմ տանում նրանց մասին, սիրում եմ նրանց: Եվ, հետևաբար, այն, ինչ կատարվում է այժմ Ղարաբաղում, ինձ համար շատ ցավոտ է: Սա բաց վերք է ոչ միայն ադրբեյջանցիների ու հայերի, այլ նաև Վրաստանի, և, հուսով եմ, ամբողջ աշխարհի համար: Զավախքում, անհիշելի ժամանակներից, բոլոր հովիվները ադրբեյջանցիներ են (հոգևորականը նկատի ունի Զավախքի լեռնային արտավայրերը վարձակալող անասնապահներին, ովքեր ամառներն այս վայրեր են գալիս Վրաստանի ադրբեյջանաբնակ շրջաններից – Վ. Ս.), և երբեք հակամարտություն չի եղել ադրբեյջանցի ու հայ բնակիչների միջև: Հետևաբար մենք, անձամբ ես, և վրացիները և վրացական պետությունը իրավունք չունենք որևէ կողմին սատարելու: Մենք պետք է ամեն ինչ անենք հաշտեցման համար: Որպես քրիստոնյա՝ ես ուզում եմ ձեզ հորդորել սիրել մարդուն և սիրել սեփական թշնամուն: Իր հայրենիքի պաշտպանը չպետք է վերածվի մարդասպանի, ես բոլորին կոչ եմ անում գտնել ընդհանուր լեզու և դադարեցնել ուղիղ մական գործողությունները»¹²:

Վրաստանի Իրանի «կարգավիճակում»

Ինչպես Իրանի հյուսիսային շրջանների պարագայում, Վրաստանի Ադրբեյջանին սահմանակից վայրերը ևս «առնչվեցին» պատերազմին. հոկտեմբերի 7-ին, գրեթե նույն ժամին Վրաստանի Արտակարգ իրավիճակների ծառայությունը հրթիռի ու անօդաչու թռչող սարքի մասին հաղորդագրություն է ստացել: Պարզվել է, որ Ադրբեյջանի կողմից արձակված հրթիռն ընկել է Կախեթի նահանգի Ղվարելիի շրջանի (սահմանակից է ՌԴ-ին) Կոնճատան

¹² Ախալքալաքի և Կումբուրդոյի թեմի եպիսկոպոսը հայտարարություն է արել Ղարաբաղում տիրող իրավիճակի մասին. – <https://jnews.ge/am/?p=48126>, դիտվել է 27. 10. 2020 թ.:

գյուղի խաղողի այգում, իսկ կրկին աղբբեջանական անօդաչու թռչող սարքը ընկել է նույն մարզի Սազարեջուրի շրջանի՝ Աղբբեջանին սահմանամերձ Ուղաբնո գյուղում (գյուղի մոտ է գտնվում նաև Դավիթ Գարեջիի Հայտնի վանական Համալիրը)¹³։ Երկրի ներքին գործերի նախարարությունն անմիջապես հետաքննություն է սկսել։

«Տրանսպորտային ապաշրջափակման» քողի տակ Թուրքիան ու Աղբբեջանն ամբողջացնում են Վրաստանով անցնող և ՀՀ-ն շրջափակող նախագծերը

Հայաստանի, Ռուսաստանի և Աղբբեջանի ղեկավարների՝ 2020 թ. նոյեմբերի 9-ի եռակողմ հայտարարության 9-րդ կետի (տարածաշրջանում տնտեսական և տրանսպորտային բոլոր կապերի ապաշրջափակում և ՀՀ-ի վրայով տրանսպորտային կապ՝ Աղբբեջանի արևմտյան շրջանների ու Նախիջևանի միջև)¹⁴ և 2021 թ. հունվարի 11-ին Մոսկվայում կրկին եռակողմ հայտարարության (նշյալ կետի իրականացման նպատակով փոխվարչապետների համատեղ նախագահությամբ եռակողմ աշխատանքային խումբ ստեղծելու մասին)¹⁵ համաձայն՝ Այսրկովկասում կտրուկ փոխվում է իրադրությունը։ Մոսկվայի հանդիպումից հետո ռուսական «Коммерсантъ»-ը, անդրադառնա-

¹³ Արդո՞ք Դավիթ Գարեջիի Համալիրի մոտ ընկած անօդաչու թռչող սարքն (ԱԹՄ) էր պատճառը, թե՞ ոչ, այդուհանդերձ, դեպքից 3 օր անց՝ հոկտեմբերի 10-ին, «Վրացական քայերթ» ազգայնական կուսակցությունը (կազմավորվել է 2020 թ., մինչ այդ, չուրջ 4 տարի գործել է որպես ծայրահեղական խմբերի միավորում) «նախազգուշական» բողոքի ակցիա է անցկացրել Դավիթ Գարեջի վանական Համալիրի մոտ՝ Աղբբեջանի իշխանություններին վերջնագիր ներկայացնելով։ «Քայերթի» 50-ից ավելի ներկայացուցիչներ «Գարեջին Վրաստան է» և «Կեցցե՛ Վրաստանը» վանկարկումներով երթ են անցկացրել, որից հետո «Վրացական քայերթի» առաջնորդ Սանդրո Բրեգաձեն կոչ է արել հարևան Աղբբեջանին Դավիթ Գարեջիի հետ կապված կայացնել «ընկերական որոշում»։ «Մենք Աղբբեջանի իշխանություններին 10-օրյա վերջնագիր ենք ներկայացնում. կարծում ենք՝ Աղբբեջանը մեր ընկեր երկիրն է, ու որպես ընկեր՝ նա դուրս կբերի իր գինված կազմավորումները՝ մեր սուրբ տարածքներից»,— ասել է Բրեգաձեն։ Վերջնագրի չկատարման դեպքում «Վրացական քայերթը» սպառնացել էր «խաղաղ» զբաղեցնել վիճելի տարածքը։ Ըստ Բրեգաձեի՝ Դավիթ Գարեջին «վաճառվել է»՝ Վրաստանի երրորդ նախագահ Մ. Սահակաշվիլու և Վրաստանի նախկին արտգործնախարար (2008–2012 թթ.) Գ. Վալաձեի կողմից (շղթանաճյուղաճյուղային «ქართული მარში» აზერბაიჯანს ემუქრება და ულტიმატუმს უყენებს.— <https://www.Radiotavisupleba.ge/a/30884797.html>, դիտվել է 27. 10. 2020 թ.):

¹⁴ Հայաստանի Հանրապետության վարչապետի, Աղբբեջանի Հանրապետության նախագահի և Ռուսաստանի Դաշնության նախագահի հայտարարությունը.—<https://www.primeminister.am/hy/press-release/item/2020/11/10/Announcement/>, դիտվել է 28. 01. 2020 թ.:

¹⁵ Նիկոլ Փաշինյանի, Վլադիմիր Պուտինի և Իլհամ Ալիևի հանդիպման արդյունքներով ընդունվել է համատեղ հայտարարություն.— <https://www.Primeminister.am/hy/press-release/item/2021/01/11/Nikol-Pashinyan-Moscow-meeting-Announcement/>, դիտվել է 28. 01. 2020 թ.:

նախով արդյունքներին, հրապարակեց նոր տրանսպորտային հաղորդակցուղու ստորև ներկայացվող քարտեզը:

Քարտեզից պարզորոշ է, որ եռակողմ հայտարարության Գրդ կետի առաջին նախադասությունը («Տարածաշրջանում տնտեսական և տրանսպորտային բոլոր կապերն ապաշրջափակվում են») տարածվում է միայն Երևան-Ջուլֆա (Ջուլֆա)-Հորադիզ-Բաքու-Դերբենտ, Իգդիր-Ջուլֆա (Ջուլֆա)-Հորադիզ-Բաքու-Դերբենտ երկաթուղային և ավտոմոբիլային, ինչպես նաև Իգդիր-Ջուլֆա (Ջուլֆա)-Հորադիզ-Բաքու ավտոմոբիլային հաղորդակցուղիների վրա: Ի դեպ, Նախիջևանի Շարուր քաղաքի կայարանից մինչև Թուրքիայի Իգդիր քաղաք երկաթուղի երբեք էլ անցել, և այն պլանավորվում է կառուցել առաջիկայում:

ՀՀ իշխանությունները, բնականաբար, «տրանսպորտային ապաշրջափակումը» ներկայացնում են որպես բարեկեցիկ կյանքի ու տնտեսական վերելքի գրավական՝ կա՛մ թաքցնելով, կա՛մ չհասկանալով «ապաշրջափակման» իրական նպատակներն ու կործանարար հետևանքները:

Իհարկե, Ադրբեյջանի և Հայաստանի հարավով հաղորդակցուղիների վերաբացմանն առաջնայնություն տալը բացատրվում է հայտարարության Գրդ կետով նախատեսված դրույթներով, սակայն նույն կետի առաջին նախադասության ձևակերպումից («Տարածաշրջանում տնտեսական և տրանսպորտային բոլոր կապերն ապաշրջափակվում են») տարածվում է միայն Երևան-Ջուլֆա (Ջուլֆա)-Հորադիզ-Բաքու-Դերբենտ, Իգդիր-Ջուլֆա (Ջուլֆա)-Հորադիզ-Բաքու-Դերբենտ երկաթուղային և ավտոմոբիլային, ինչպես նաև Իգդիր-Ջուլֆա (Ջուլֆա)-Հորադիզ-Բաքու ավտոմոբիլային հաղորդակցուղիների վրա: Ի դեպ, Նախիջևանի Շարուր քաղաքի կայարանից մինչև Թուրքիայի Իգդիր քաղաք երկաթուղի երբեք էլ անցել, և այն պլանավորվում է կառուցել առաջիկայում:

տային բոլոր կապերն ապաշրջափակվում են») հարց է առաջանում ինչո՞ւ, ընդհանրապես, խոսք չի գնում, օրինակ, Երևան–Իջևան–Աղստե–Եվլախ–Բաքու–Դերբենդ երկաթուղու վերաբացման մասին: Այս հաղորդակցուղու վերագործարկման ծախսերը, ի դեպ, անհամեմատ ավելի քիչ են, քանի որ վերագործարկման ենթակա Հրազդան–Դիլիջան–Իջևան–Ղազախ հատվածն անհամեմատ կարճ է և ավելի քիչ է վնասված (Աղբբեջանի երկաթուղային քարտեզներում նշված է, որ երկաթուղու՝ Աղստե–Ղազախ–ՀՀ սահման հատվածը գործող է կամ էլեկտրաֆիկացված), քան հարավային ուղղությամբ Հորադիզ–Ջուլֆա (Ջուլֆա) և Շարուր–Երևան հատվածները, որտեղ, տարբեր հաշվարկներով, անհրաժեշտ է չուրջ 400–500 մլն դոլար ներդրում:

Աղբբեջանի երկաթուղային սխեման՝ 2018 թ. դրությամբ
(ըստ աղբբեջանական տեղեկագրերի):

Պարզորոշ է՝ վերակառուցվող ու կառուցվող հաղորդակցուղիները «ապաշրջափակվում են» միայն այն ուղղություններով, որը բխում է Թուրքիայի ու Աղբբեջանի աշխարհաքաղաքական շահերից, և այստեղ տեղին կլինի նշել, որ վերաբացվող հաղորդակցուղիներով «փոխադրվելու են» ոչ թե բեռներ կամ մարդիկ, այլ Թուրք-աղբբեջանական մեծապետական շահերը:

Կանխատեսումները, որ Աղբբեջանն ամենաժիժաղելի պատրվակներով խոչընդոտելու է նշված հաղորդակցուղիով հայկական կողմի բեռնափոխադրումների իրականացմանը, իսկ հայ ուղևորները պարզապես խուսափելու են աղբբեջանական կայարաններով անցնելով մեկնել ՌԴ, միանգամայն փաս-

տարկված են: Ադրբեջանի՝ եռակողմ հայտարարությունների ստորագրումից հետո Արցախի ու ՀՀ-ի հանդեպ ցուցաբերած ծայրահեղ թշնամական (նախկինում եղած) վարքագիծն ու քայլերը, Ի. Ալիևի՝ ծաղրանքներով, սպառնալիքներով ու շանտաժներով լի ելույթները հագիվ թե այլ կերպ մեկնաբանվեն:

Պատմությունը կրկնվում է ամենաճշգրիտ կերպով: Ի՞նչ նկատի ունենք: Թուրքիան Ադրբեջանի հետ ցամաքային հաղորդակցուղու միջոցով միանալու համար պայքարել է տասնամյակներ շարունակ: 1993 թվականից (Քարվաճառի ազատագրումից) ի վեր նա փակեց Գյումրի-Կարս երկաթուղին և ՀՀ-Թուրքիա սահմանը: Տասնամյակներ շարունակ փակ պահելով այն և տնտեսական խոչոր վնաս պատճառելով ՀՀ-ին՝ փոխարենը խոչոր միջոցների ներդրմամբ կառուցվեց Հայաստանը չրջանցող Կարս-Ախալքալաք-Բաքու (ԿԱԲ) երկաթուղին (ի դեպ, այս երկաթուղու կառուցման մոլի ջատագովներից է եղել «Օրագիր» թերթի խմբագիր, ներկայումս ՀՀ վարչապետ Ն. Փաշինյանը, ով իր թերթի էջերում ժամանակին մեղադրել է Ջավախ-հայությանը՝ ԿԱԲ երկաթուղային նախագծին դեմ դուրս գալու համար)¹⁶:

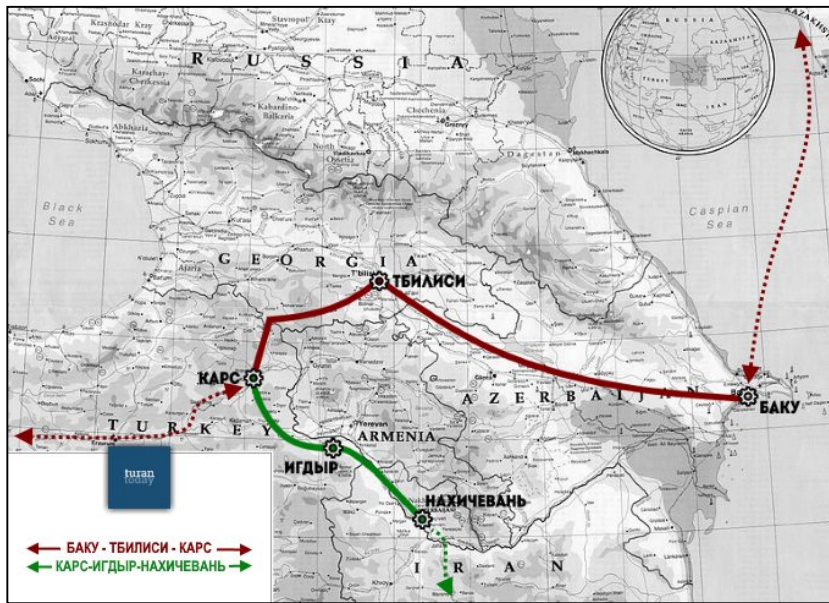
27 տարի անց Քարվաճառը հանձնվեց Ադրբեջանին, սակայն Գյումրի-Կարս երկաթուղին չվերաբացվեց: Եվ համոզված կարելի է պնդել, որ այն երբեք չի վերաբացվի, իսկ ՀՀ-ն կշարունակի մնալ չրջափակման խորխորաներում, քանի որ Թուրքիայի իրական նպատակը ոչ այնքան Քարվաճառի հետ ստանալն էր, այլ ՀՀ-ի չրջափակումը: Ավելին, Թուրքիային ու Ադրբեջանին հաջողվեց վերստին ևս մի ուղղությամբ չրջափակել Հայաստանին. Կարս-Գյումրի-Արմավիր-Երասխ-Շարուր-Նախիջևան երկաթգծի վերագործարկման փոխարեն չուտով կկառուցվի Իգդիր-Շարուր երկաթգիծը, և Թուրքիան, առանց ՀՀ-ից կախում ունենալու, ցամաքով կանցնի դեպի Ադրբեջան (Նախիջևան և Բաքու), Իրան (Ջուլֆա կայարանից) ու Ռուսաստան (Բաքվից դեպի Դերբենտ): Մեղրիի հատվածում ՀՀ-ն որևէ ազդեցություն չի կարող ունենալ Թուրք-ադրբեջանական հաղորդակցության վրա, քանի որ. 1. տրանսպորտային հաղորդակցության հակողությունն իրականացնում են ՌԴ Անվտանգության դաշնային ծառայության (ԱԴՄ) Սահմանապահ ծառայության մարմինները, 2. ի դեմս արևելյան հատվածի ողջ անվտանգության համակարգի՝ ՀՀ-ն Ադրբեջանի ձեռքում պատանդ է հանձնել Արցախի բեկորները, Սյունիքի և ՀՀ արևելյան սահմանների կարևորագույն ռազմավարական այլ դիրքեր:

Շարուր (Նախիջևան)-Իգդիր երկաթուղին, որի կառուցման մասին 2012 թ. հայտարարել էր նաև վարչապետ Ռ. Էրդողանը¹⁷, Թուրքիան դիտարկում է Բաքու-Ախալքալաք-Կարս երկաթուղու շարունակությունը հանդիսացող Կարս-Իգդիր-Նախիջևան (ԿԻՆ) երկաթուղային խոչոր նախագծի մի մասը: ԿԻՆ երկաթուղային նախագիծը քննարկվել է մշտապես՝ Կարս-Ախալքա-

¹⁶ «Օրագիր» (Երևան), № 12, հոկտեմբեր 8, 1998:

¹⁷ Турция объявила о намерении построить железную дорогу в Азербайджан. - <https://www.rbc.ru/politics/12/11/2020/5fad07149a7947f689ccce79?fbclid=IwAR23QMcCQOLHue-7mwvYdrvMC9h37YRcrM4eGUJ28f7muKmc32ECYoMPQ>, դիտվել է 10. 01. 2021 թ.:

լաք–Բաքու նախագծի իրականացմանը զուգահեռ: Թուրքիայի տրանսպորտի, նավագնացության և հաղորդակցության նախարար Ահմեդ Արսլանը 2017 թ. հայտարարել էր¹⁸, որ Կիև-ի միջոցով Թուրքիան դուրս կգա ոչ միայն պարսկական շուկա, այլև կկապվի Պակիստանի, Հնդկաստանի ու Չինաստանի հարավի հետ: 224 կմ երկարությամբ Կիև երկաթուղու նախագծի վրա աշխատանքները, ըստ նույն նախարարի՝ 2018 թ. մեկ այլ հայտարարությամբ¹⁹, մեկնարկելու էին 2018 թ. վերջ–2019 թ. սկիզբ ժամանակահատվածում:

ՀՀ-ն չըջափակող Թուրք-ադրբեջանական հաղորդակցուղիները ներկայացնող քարտեզ:

Միանգամայն սպասելի էր, որ, Թուրքիայի և Ադրբեջանի համար նոր ու խիստ ցանկալի իրողությունների պայմաններում, հրատապ կարգով կրկին օրակարգ էր բերվելու Կիև երկաթուղային նախագիծը. նոյեմբերի 9–10-ի եռակողմ հայտարարությունից տառացիորեն երկու օր անց՝ նոյեմբերի 12-ին, Թուրքիայի տրանսպորտի և ենթակառուցվածքների նախարար Ադիլ Բարախամայիյոլլին հայտարարեց, որ Թուրքիան ծրագրում է երկաթուղի կառուցել դեպի Նախիջևան: Այն, վերջինիս խոսքերով, որոշվել է կառուցել տարածաշրջանում վերջին իրադարձություններից հետո²⁰:

¹⁸ Азербайджан, Иран и Турция обсуждают проект новой железной дороги.–<https://www.turantoday.com/2017/05/baku-tbilisi-kars-igdir-nakhichevan.html>, դիտվել է 12. 01. 2021 թ.:

¹⁹ Турция построит железную дорогу до границы с Азербайджаном.– <https://www.turantoday.com/2018/06/turkey-azerbaijan-railway.html>, դիտվել է 13. 01. 2021 թ.:

²⁰ Турция объявила о намерении построить железную дорогу в Азербайджан.–<https://www.rbc.ru/politics/12/11/2020/5fad07149a7947f689ccce79?fbclid> =

Եզրակացություն

Ձնայած Վրաստանի պատկան բարձրաստիճան պաշտոնյաների՝ չեզոքության մասին բազմաթիվ հայտարարություններին և վստահեցումներին, այդուհանդերձ, հավաստի փաստերի համաձայն՝ Վրաստանի օդային տարածքով դեպի Ադրբեջան զինտեխնիկայի մատակարարման գործընթացն ինտենսիվորեն շարունակվել է պատերազմի ողջ ընթացքում: Զինամատակարարումն իրականացվել է կա՛մ Թուրքիայի և Ադրբեջանի՝ Վրաստանի հետ ունեցած ներքին պայմանավորվածությունների շրջանակներում, կա՛մ ստիպողաբար, այն է՝ Վրաստանի վրա ճնշումների գործադրման միջոցով:

Ձնայած հրապարակված որոշ տեսանյութերին, այդուհանդերձ, Թուրքիայի կողմից Վրաստանի ցամաքային ճանապարհով դեպի Ադրբեջան զինտեխնիկայի փոխադրման փաստերը չհաստատվեցին: Կարծիք կա, որ Վրաստանը դա թույլ չի տվել՝ կանխելով ջախսահայտության շրջանում հնարավոր ընդվզումները, ինչի դեպքում փխրուն կայունությունը կարող էր վերաճել անգամ քաղաքացիական (հայ-ադրբեջանական) բախումների²¹: Ձնայած Հայաստանի Հանրապետության իշխանությունների կողմից տարիներով օտարված լինելու հանգամանքին, ինչպես նաև սեփական հողի վրա բազում ազգային-քաղաքական հիմնահարցերի առկայությանը, ջախսահայտությունը, փաստորեն, Թուրք-վրաց-ադրբեջանական «հորիզոնական» առանցքի հակահայ գործողությունների զսպման գործում ունեցավ անառարկելի դեր:

Հպանցիկ հայացք նետելով Այսրկովկասի՝ արդեն գործող և նախանշված նոր ուղիներին՝ կարող ենք փաստել, որ Հրազդան–Դիլիջան–Իջևան–Ղազախ–Աղստե–Եվլախ–Բաքու և Գյումրի–Կարս երկաթուղիների չվերագործարկումը՝ մի կողմից, ԿԻՆ նախագծի շուտափուլ իրականացումն ու նրա շարունակությունը հանդիսացող Նախիջևան–Իրան և Նախիջևան–Մեղրի–Հորադիզ–Բաքու–Դերբենտ երկաթուղային հաղորդակցուղիների շուտափուլ վերակառուցումը՝ մյուս կողմից, հավելյալ անգամ շրջափակում են Հայաստանի Հանրապետությունը՝ վերջինիս վերածելով երկաթուղիներով չըջափակված յուրօրինակ կզղու:

«Տարածաշրջանում տնտեսական և տրանսպորտային բոլոր կապերի ապաշրջափակումը»՝ պայմանավորված վերջին իրողություններով, ոչ այլ ինչ է, քան Հայաստանի ու Արցախի մնացյալ բեկորների լիակատար շրջափակում: Այս ամենի հետևանքով Հայաստանի Հանրապետությունը որպես պետություն վերջնականապես կզաղարի Այսրկովկասում գործոն հանդիսանալուց, ձեռք կբերի «վտարվածի» կամ «մեկուսացվածի» (ռուս.՝ «изгой»)

IwAR23QMCCQOLHue-7mwvrYdrvMC9h37YRcrM4eGUJ28f7muKmc32ECY oMPQ, դիտվել է 17. 01. 2021 թ.:

²¹ Հիշենք, որ Վրաստանի իշխանությունները մեծ դժվարությամբ և ջախսահայտության բողոքի հուժկու ալիքի ներքո թույլ տվեցին մարդասիրական օժանդակության առաջին բեռնատարների ելքը երկրից: Նինոծմինդա–Բավրա սահմանային անցակետի մոտ հավաքվել էր շուրջ 3.000–5.000 ջախսահայ, ինչն աննախադեպ էր: Վրաստանի իշխանությունները գիտակցեցին, որ լարված այդ օրերին յուրաքանչյուր քայլ կարող էր անկառավարելի իրադրության ստեղծման տեղիք տալ:

կարգավիճակ, և աշխարհը կկորցնի իր բոլոր հետաքրքրությունները Հայաստանի հանդեպ:

Վահե Սարգսյան – պ. գ. թ., ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի ասիստենտ և Հայ գաղթաբնակների պատմության բաժնի գլխավոր ավագ: Գլխավոր հետաքրքրությունները՝ Վրաստանի Հայության, մասնավորապես՝ Ջալալաբադի Հայության խնդիրները, Հայաստան-Վրաստան հարաբերություններում առկա բազմաբնույթ հիմնահարցերը, Վրաստանի տեղաբնիկ ժողովուրդների ու ազգային փոքրամասնությունների խնդիրները: Հեղինակ է 1 մենագրության և ավելի քան 20 հոդվածի: Vsargsyan83@gmail.com

REFERENCES

- Azerbaydzhan, Iran i Turtsiya obsuzhdayut proekt novoy zheleznoy dorogi.– <https://www.turantoday.com/2017/05/baku-tbilisi-kars-igdir-nakhichevan.html> (In Russian).
- Akhalkalaki yev Kumurdoyi temi episkopose haytararutyun e arel Gharabaghum tirogh iravichaki masin. – <https://jnews.ge/am/?p=48126> (In Armenian).
- Deputaty Parlamenta Grizii iz chisla etnicheskikh azerbaydzhantsev vyrazili podderzhku Baku na fone konflikta v NK.– <https://civil.ge/ru/archives/371330> (In Russian).
- Gakhariya priglasil predstaviteley Armenii i Azerbaydzhanu na peregovory v Tbilisi. – <https://www.ekhokavkaza.com/a/30866383.html> (In Russian).
- Gruziya podderzhivaet mirnoe yregulirovanie konflikta i prizyvaet storony k prekrashcheniyu ognya, zayavil glava parlamentskogo komiteta. – <https://sputnik-georgia.ru/politics/20200929/249580859/Deputat-Gruziya-otkazala-Armenii-i-Azerbaydzhanu-v-tranzite-oruzhiya.html> (In Russian).
- Gruziya oprovergla slukhi o dvizhenii cherez stranu v Azerbaydzhan boevikov. – <https://www.interfax.ru/world/729806> (In Russian).
- Gruziya zapretila transportirovku Грузов военного назначения в Армению и Azerbaydzhan.– <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/9702715> (In Russian).
- Hayastani Hanrapetutyan varchapeti, Adrbejani Hanrapetutyan nakhagahi yev Rusastani Dashnutyan nakhagahi haytararutyune. – <https://www.primeminister.am/hy/press-release/item/2020/11/10/Announcement/> (In Armenian).
- Inch kareli e Adrbejanin, chi kareli Hayastanin?. Vrastani yerkinke pak e miayn Hayastani hamar. – <http://www.yerkir.am/news/view/217681.html?fbclid=IwAR0ciQ1CbjXVomUeRnqGhkUYdvd3rFECzb0kmrlnIRCfTiXarf0emnVOeB8> (In Armenian).
- Lernayin Gharabaghe Adrbejani inknishkhan taradsk e, yev voreve ban chi pokhi ayd hangamanke. Sahakashvili. – <https://www.yerkir.am/news/view/214587.html> (In Armenian).
- Nikol Pashinyani, Vladimir Putine yev Ilham Aliyevi handipman ardyunknerov endunvel e hamateghe haytararutyun. – <https://www.primeminister.am/hy/press-release/item/2021/01/11/Nikol-Pashinyan-Moscow-meeting-Announcement/> (In Armenian).
- “Oragir” (Yerevan), № 12, hoktember 8, 1998 (In Armenian).
- Sargsyan V. “Transportayin apashrjapakman” araspele kam Ayrsrkovkasits HH-i liakatar vtarume. – “Droshak” (Yerevan), 2021, petrvar, № 2 (In Armenian).

- Turtsiya ob''yavila o namerenii postroit' zheleznuyu dorogu v Azerbaydzhan. <https://www.rbc.ru/politics/12/11/2020/5fad07149a7947f689ccce79?fbclid=IwAR23QM cCQOLHue-7mwvrYdrvkMC9h37YRcrM4eGUJ28f7muKmc32ECYoMPQ> (In Russian).
- Turtsiya postroit zheleznuyu dorogu do granitsy s Azerbaydzhanom.– <https://www.turantoday.com/2018/06/turkey-azerbaijan-railway.html> (In Russian).
- V Tbilisi oprovergli prichastnost' k tranzitu voyennykh Грузов в Armeniyu i Azerbaydzhan. – <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/9702715> (In Russian).
- “სრულიად სამარცხვინო ფაქტია” – შეფასება მოქმედი დეპუტატების ღია მხარდაჭერაზე.– https://publika.ge/sruliad-samarckhvin-o-faqtia-shefaseba-moq-medi-deputatebis-ghia-mkhardacheraze/?fbclid=IwAR0-B0728laoIQpvnDsO GC keP0la Ld_0YbRwiwX9TISooNewaEFzx9p0YGc
- ულტრანაციონალისტური „ქართული მარში“ აზერბაიჯანს ემუქრება და ულტიმატუმს უყენებს.– <https://www.radiotavisupleba.ge/a/30884797.html>.

ПОСЛЕДНЯЯ АРЦАХСКАЯ ВОЙНА, ГРУЗИЯ, НОВЫЕ ТРАНЗИТНЫЕ ПРОЕКТЫ И ПРОЦЕСС БЛОКАДЫ АРМЕНИИ

ВАЭ САРКИСЯН

Резюме

Ключевые слова: Грузия, Арцахская война, нейтралитет, воздушное пространство, грузовые самолеты, трехстороннее заявление, транспортное разблокирование, коммуникации, железная дорога Карс–Игдир–Нахиджеван, блокада, турецко-азербайджанские великодержавные интересы.

В течение последней Арцахской войны, которая длилась с 27 сентября по 9 ноября 2020 г., официальные круги Грузии делали заявления о сохранении нейтралитета. Отрицалась также достоверная информация, что по воздушному пространству Грузии в Азербайджан перевозятся не только турецкая и израильская военная техника, но и террористы из Сирии. Тем не менее, на разных площадках упорно говорилось об азербайджанской компании «Silk Way West Airlines», имеющей разрешение на военные перевозки, грузовыми самолетами которой в Азербайджан регулярно поставлялась военная техника (в своих заявлениях грузинские официальные лица это называли «гуманитарными» или «гражданскими» полетами). А 22 октября в небе Грузии был зафиксирован грузовой самолет ВВС Турции TUA512 (Airbus A400M-180), который летел в Азербайджан. По этому поводу никакого официального объяснения от Тбилиси не было.

9-й пункт заявления руководителей Армении, России и Азербайджана от 9 ноября 2020 г. (о разблокировании всех экономических и транспортных связей в регионе и создании через Армению транспортного коридора, связывающего западные районы Азербайджана с Нахиджеваном) и трех-

стороннее заявление от 11 января 2021 г. резко меняют ситуацию в Закавказье. «Транспортное разблокирование» не подразумевает перезапуск железных дорог Раздан–Дилижан–Иджеван–Казах–Агстев–Евлах–Баку и Гюмри–Карс, вместо этого Турция и Азербайджан провернули крупный железнодорожный проект Карс–Игдир–Нахиджеван (КИН), который будет продолжением обходящей Армению железной дороги Баку–Ахалкалак–Карс. Запуск КИН и поспешное восстановление железнодорожных коммуникаций Нахиджеван–Иран и Нахиджеван–Мегри–Горадиз–Баку–Дербент довершают блокаду Армении со стороны Турции и Азербайджана.

Ваз Саркисян – к. и. н., научный сотрудник отдела истории диаспоры и армянских колоний Института истории НАН РА. Научные интересы: проблемы армянства Грузии, в частности, Джавахка, разные вопросы отношений Армения–Грузия, проблемы коренных народов и национальных меньшинств Грузии. Автор 1 монографии и более 20 статей.
Vsargsyan83@gmail.com

THE LAST ARTSAKH WAR, GEORGIA, NEW TRANSIT PROJECTS AND THE END OF THE RA BLOCKADE PROCESS

VAHE SARGSYAN

Summary

Key words: Georgia, Artsakh war, neutrality, airspace, cargo planes, tripartite declaration, unblocking of transport, communications, Kars-Igdir-Nakhichevan railway, blockade, Turkish-Azerbaijani great-power interests.

Throughout the Artsakh war, which lasted from September 27 to November 9, 2020, Georgian official circles made statements about maintaining neutrality. The reliable tidings that not only Turkish and Israeli military equipment, but also terrorist groups from Syria were being transported to Azerbaijan through Georgian airspace were also denied. Nevertheless, various platforms persistently talked about the continuity of the transportation of military equipment to Azerbaijan by cargo planes of the Azerbaijani “Silk Way West Airlines” company, which is authorized to transport military cargo (which Georgian officials called “humanitarian” or “civilian” flights). And on October 22, the TUA512 (Airbus A400M-180) military cargo plane belonging to the Turkish Air Force was clearly seen in the Georgian airspace flying from Azerbaijan to Turkey. Tbilisi did not make any official comment on the matter.

Point 9 of the statement of the leaders of the Republic of Armenia, Russia and Azerbaijan as of November 9, 2020 (unblocking of all economic and transport links in the region and transport corridor through the Republic of

Armenia connecting the western regions of Azerbaijan and Nakhichevan) and the trilateral declaration of January 11, 2021, drastically change the situation in the Cis-Caucasus. Under the guise of “unblocking of transport” there is no talk of reopening the Hrazdan–Dilijan–Ijevan–Kazakh–Aghstev–Yevlakh–Baku and Gyumri–Kars railways, instead Turkey and Azerbaijan are implementing the major Kars–Igdir–Nakhichan (KIN) railway project in full swing which is a continuation of the Baku–Akhalkalaki–Kars railway blocking the RA. The launch of KIN and the speedy reconstruction of the Nakhichevan–Iran and Nakhichevan–Meghri–Horadiz–Baku–Derbent railway lines complete the process of blockade of the RA by Turkey and Azerbaijan.

Vahe Sargsyan – Candidate of Sciences in History, Researcher at the Department of the History of Diaspora and Armenian Colonies of the NAS RA Institute of History. Scientific interests: the problems of Armenians of Georgia, particularly Javakhk, various issues on relations between Armenia-Georgia, issues of indigenous peoples and national minorities of Georgia. Author of 1 monograph and over 20 articles. Vsargsyan83@gmail.com